

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

A SZOCIALISTA TERMELÉSI VISZONYOK BEFOLYÁSA A MEZŐGAZDASÁG TERMELŐERŐINEK FEJLESZTÉSÉRE

BODNÁR MIKLÓS dr.

A tanulmány célja, hogy — főleg saját kutatási eredményekre támaszkodva — megkísérelje annak bemutatását: miként érvényesül a mezőgazdaságban a szocialista termelési viszonyoknak a termelőerőkre (ezen belül főleg az anyagi-műszaki fejlesztésre) gyakorolt ösztönző hatását megfogalmazó marxi tétel. Ennek során — a teljesség igénye nélkül — ennek az összefüggésnek csak néhány tényezőjét, alkotó elemét vizsgáltam, így a hazai termelési viszonyokon belül főleg a tulajdonviszonyokat, kisebb mértékben az elosztási viszonyokat. Ezek ugyanis — megítélésem szerint — a leginkább és közvetlenül befolyásolják a termelőerők helyzetét, illetve ezen belül a műszaki fejlesztést.

A PROBLÉMA MEGKÖZELÍTÉSE

A vizsgálandó téma megközelítését két tényező is nehezíti. Az egyik az, hogy az eddigi, ilyen jellegű kutatások során, főleg a termelőerők fejlődésének a termelési viszonyokra gyakorolt hatásait vizsgálták, s ennek keretében elemezték a műszaki fejlesztést befolyásoló fontosabb tényezőket, illetve a tudományos-technikai progresszió következményeit néhány területen (tulajdonviszonyok, munkamegosztás, jövedelemelosztás stb.).

A téma kutatását megnehezítő másik tényező az, hogy a termelési viszonyoknak a termelőerők fejlődésére gyakorolt visszahatását a marxista szakirodalom csupán általánosságban, elméleti, politikai gazdaságtani síkon vizsgálja. Konkrét népgazdasági ágra (pl. a mezőgazdaságra) vonatkozóan ilyen vizsgálódások nem folytak.

A legutóbbi időben azonban két tanulmány¹ is foglalkozott e kérdéskörrel. Ezek közül az egyikkel, mely az én tanulmányommal egyidejűleg

¹ Gyenes Antal: A termelőerők és a termelési viszonyok összhangja a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben. Közgazdasági Szemle, 1975. 3. sz.; Marillai Vilmos: A gazdasági integráció kérdései az agrárgazdasági kutatásokban. Gazdálkodás, 1975. 6. sz.

e folyóiratszámában jelenik meg, a következőkben röviden foglalkozni is kívánok.

Marillai Vilmos cikke — noha elsősorban a mezőgazdaság integrációs kapcsolatainak feltételeivel, a már működő és a jövőben létrejövő integrációs szervezetek mozgás- és hatásirányaival, szervezési elveivel foglalkozik — több vonatkozásban és szükségszerűen szembekerül olyan problémákkal is, amelyek már kifejezetten és közvetlenül a termelési viszonyok és a termelőerők összefüggéseit érintik, s ezen keresztül elvezetnek a tulajdonviszonyok további fejlődésével kapcsolatos elméleti jellegű kérdésekhez is. Az említett tanulmány eredeti módon közelít meg a jelzett kérdések közül jó néhányat, több figyelemre méltó megállapítást tesz, s néhány esetben az én cikkemben bemutatott összefüggéseket is megerősíti. Marillai Vilmos egyes megállapításai azonban megítélésem szerint vitathatók. Egyik helyen ezt írja: „Az integráció termelési viszonyokat *fejlesztő* makrogazdasági hatása a legszembetűnőbb akkor, amikor az ágazati szerveződés elve alapján, a kialakult társadalmi munkamegosztás (specializáció) kézenfekvő előnyeit kihasználva, *átthágja a tulajdoni szektorhatárokat*, e határok korlátait. A termelésben, gazdálkodásban működő szocialista tulajdonok új (nézetem szerint a jelenlegieknél magasabb rendű) szintézise jön ezzel létre.”

Az idézett megállapításokhoz két megjegyzés is kívánczik. Az egyik az integráció „termelési viszonyokat fejlesztő” hatására vonatkozik: véleményem szerint csak a termelőerőknek lehet termelési viszonyokat *fejlesztő* hatásuk. Ugyanis az integráció, mint az egymást kiegészítő nyersanyag-termelő, feldolgozó és forgalmazó szférák (tulajdonképpen a legszélesebben értelmezett társadalmi termelés egyes fázisai) összefonódásának különböző szintjeit megtestesítő, ezeket gazdasági szervezetekbe és jogi keretekbe foglaltó tevékenységrendszer szintén a termelőerők fejlődésének egyik következménye. Az integráció egy magasabb szinten folyó termelésszervezés hatékony szervezeti kerete, s mint ilyen, nagyon szoros összefüggésben van ugyan a mindenkori termelési viszonyokkal (ezek egyik felépítményének fogható fel), de nem léphet fel a termelési viszonyok önálló és közvetlen fejlesztési tényezőjeként.

A másik észrevétel sokkal fontosabb elméleti és gyakorlati jelentőségű kérdést érint. Az integrációs szervezetek keletkezése és működése során a szerző szerint „a szocialista tulajdonok új (nézetem szerint a jelenleginél magasabb rendű) szintézise jön létre”. A szocialista országok közgazdászait, politikusait és egyéb társadalomtudósait már hosszabb ideje foglalkoztatják a szocialista építés során kialakult két fő tulajdonforma, az állami (állami) és a csoport- (szövetkezeti) tulajdon, fejlődésbeli (egymáshoz is viszonyított) mozgásirányainak objektív feltárására irányuló kutatások, állásfoglalások.

A két tulajdonforma kölcsönös közeledés útján történő fejlődésével, illetve a szövetkezeti tulajdonnak fokozatosan össznépi tulajdonba való „átnövésével” kapcsolatos két ismert álláspont között a vita végérvényesen

nem zá
s valós
ítélésen
kiindul
lista ép
mi) tula
az inte
donvisz
szövetk
minősít
szó, ho
zisa é
rült az

A
szerzőj
getően
hívnon
másk
kezete
latába

A
mánc
szigor
vezeté
a term
nak fe
töréss
miatt
oldása
mint
közve
és a
stb.).

T
pítássa
szüks
lemér
merü
viszon
ugyar
más
legü
a ter

nem zárult le (legalábbis a szocialista országok nemzetközi szintjén nem), s valószínűleg a jövőben is folytatódik majd. Egy dologban azonban megítélésem szerint a két álláspont képviselőinek közös alapállásból kellene kiindulni, mégpedig abból, hogy a szocializmus társadalmában — a szocialista építés bármelyik szintjén álljon is — mindig az össznépi (össztársadalmi) tulajdon jelenti a legmagasabb rendű tulajdonformát, következésképpen az integrációs szervezetek elterjedésének és működésének teret adó tulajdonviszonyok bármilyen szintű és intenzitású „tágulása”, az állami és a szövetkezeti tulajdon mégoly magasszintű összefonódása, „szintézise” sem minősíthető magasabb rendű tulajdonformának, s legfeljebb arról lehet szó, hogy a — kisebb csoporttulajdonhoz képest lényegesen szélesebb házisa épülő — szocialista tulajdon ilyen esetekben lényegesen közelebb került az össznépi tulajdonformához.²

A termelőerők óriás ütemű növekedésére hivatkozva, az említett cikk szerzője helyesen tapint rá ennek egyik elkerülhetetlen velejárójára, a sürgetően jelentkező *ágazati méretproblémákra*. Itt azonban legyen szabad felhívnom a figyelmet azokra az összefüggésekre, amelyeket tanulmányom egy másik helyén mutatok be, amelyek feszültségeket jeleznek a termelőszövetkezetek gazdálkodásában, a termelési viszonyok és a termelőerők kapcsolatában.

Az integrációs szervezetek hatékony működése többek között a hagyományosnál jóval nagyobb vállalati, üzemi és üzemi méreteket s ezekben szigorú technológiai és munkafegyelmet, az üzem- és munkaszervezésben, vezetésben pedig újszerű, hatékonyabb megoldásokat követel. Ugyanakkor a termelőszövetkezeti tulajdon- és elosztási viszonyoknak, a tagság tudatának fejlődése csak lassabban tudja követni a termelőerők dinamikus előretörését. Ezért, részben a szövetkezeti jellegből adódó korlátozó tényezők miatt, bizonyos óvatosság és körültekintés szükséges a méretprobléma megoldásakor. Érthető ez, mivel valóságos problémákról van szó, olyanokról, mint a szövetkezeti demokrácia megtartása, sőt továbbfejlesztése (pl. a közvetlen és közvetett demokrácia helyes arányának kialakítása, az eltérő és a tagság részéről csak fokozatosan felismerhető érdekek tudatosítása stb.).

Teljesen indokolt és jogos (a vitára boesátott cikknek) az a megállapítása, hogy a tsz-ek körében terjedő horizontális integrációs kapcsolatok szükségyszerűen megkövetelik a feldolgozó szférával való integrációt is. Véleményem szerint azonban bővebb teret kellett volna szentelni az itt felmerülő valóságos problémáknak, hiszen ezek is a termelőerők és a termelési viszonyok közötti feszültségekre utalnak. A gyakorlati tapasztalat szerint ugyanis erre a vertikális jellegű szorosabb összefonódásra a tsz-ek még egymás között is nehezen vállalkoznak, az ipari vállalatokkal való ilyen jellegű kapcsolatoktól pedig még inkább visszahúzódnak. Ennek oka jórészt a termelési viszonyok felépítményeinek egyes elemeiben meglevő eltérések

² Lásd: P. Guszer és más szovjet közgazdász hasonló állásfoglalásait (Voproszi Ekonomiki. N° 3. 1975. 155—157. p.).

(pl. az önálló és döntésképes termelőszövetkezeti vállalat és a minimális önállóságú, erősen centralizált irányítású ipari vállalatok, illetve trösztök).

Röviden még ki szeretnék térni a szerzőnek arra a megállapítására, mely szerint „Az integrált szervezet irányítását és vezetését manapság a szövetkezeti vezetés analógiájaként fogják fel, és a gyakorlatban legtöbbször változtatás nélkül alkalmazzák is.” Ez így félreérthető, ha nem egészítjük ki azzal, hogy ez a helyzet teljességgel az érvényben levő jogi szabályozás kényszerítő hatására alakult így. Ma már egyre általánosabban leszűrhető az a tapasztalat, hogy a társulások létrehozásához és korszerű követelmények szerint történő működéséhez nem elegendő a jelenlegi jogi szabályozás, és egyre sürgetőbben jelentkezik egy új társulási jogszabály megalkotásának szükségessége.

Végül megjegyzést szeretnék fűzni a cikk ama részéhez, amelyben az integrált szervezetek eldöntendő szervezeti formáival, típusaival foglalkozik. Itt többek között a típusok nagy számát említi, pedig a valóságos helyzet ennek éppen az ellenkezőjét mutatja (amennyiben a jogi szempontból értelmezett típusokra gondolunk), s tulajdonképpen még tovább kellene bővíteni a választható típusok számát. A típusok „gyenge” választékára utal az is, hogy pl. a társulások nem bizonyultak megfelelő szervezeti és jogi kereteknek az iparszerű termelési rendszerek szervezésére és működésére, ezért — megfelelő típus híján — a vállalkozásra jellemző szervezeteket, irányító apparátusokat stb. hoznak létre a termelési rendszerek működtetéséhez.

A TERMELESI VISZONYOK ÉS A TERMELŐERŐK KÖZÖTTI KAPCSOLATOK NEHÁNY JELLEMZŐ VONÁSA

A termelőerők szakadatlan és dinamikus fejlődése és az ezt kísérő alapvető társadalmi-gazdasági jelenségek (a munkamegosztás kiszélesedése és mélyülése, a centralizáció-koncentráció, a gazdasági integráció előretörése) eredményeként a termelést egyre nagyobb mértékben és magasabb szinten társadalmasítják mind a tőkés, mind a szocialista társadalmakban. Kapitalista viszonyok között azonban ez a folyamat ellentmondásosan, konfliktusokkal terhesen, a monopolisztikus jellegű magántulajdoni pozíciók s az ebből eredő elosztási és kisajátítási viszonyok erős korlátaiba ütközve megy végbe. Ezzel szemben a szocializmusban — ahol a termelőeszközök osztálytársadalmi tulajdonban vagy nagyobb csoportok kollektív tulajdonában vannak — a társadalmi jellegű termelés összhangban van a társadalmi tulajdonviszonyokkal, következésképpen a szocialista társadalmi-gazdasági keretek a korlátozás helyett elősegítik, ösztönzik a termelés társadalmasítását s ezen keresztül a termelőerők fejlesztését.

Nehézségeket okoz (zavarólag hat a kutatási eredmények egyértelműségére) az az ellentmondásos helyzet is, amely abban jut kifejezésre, hogy a mai fejlett tőkés gazdaságban a történelmileg fejletlenebb termelési viszonyok fejlettebb színvonalú termelőerőkkel (főleg a tárgyiasult munkát

illető
kivé
ségü
a szo
nyök
konc
nálás
gálat

vén
hossz
ható
korol
zett
nyok
lódés
nak
anya

keze
évbe
leszt
Mar
term
egyn
utób
jelen
objek

dalm
a ter
sítsa
zett
gesz

term
akk
mel
új, r

éves
para
nag
nag
inká

minimális (trösztök). A fejlesztésére, a szocialista termelési viszonyok által nyújtott objektív lehetőségek és előnyök (szocialista társadalmi és csoporttulajdon, üzemi-termelési méret, koncentráció, szakosodás, kooperáció, integráció, szakképzés stb.) kihasználási fokát, az ezekre ható ösztönző és korlátozó tényezőket kellett vizsgálat tárgyává tenni.

Az egyetemes, általános érvényű objektív társadalmi-gazdasági törvénnyel kapcsolatban feldolgozott megfigyelések, jelenségek és adatok hosszú idősoros elemzése alapján *viszonylagos érvényű* összefüggések tárhatók fel a szocialista termelési viszonyoknak a műszaki fejlesztésre gyakorolt hatását illetően. Nevezetesen a kutatási tevékenység keretében végzett elemzések során arra a felismerésre jutottunk, hogy a termelési viszonyok és ezek alkotó elemei, a társadalmi-gazdasági folyamatok egyes fejlődési szakaszaiban, nem egyenletesen (nem azonos mértékben) gyakorolnak befolyást a mezőgazdasági vállalatok termelőerőinek, ezen belül az anyagi-műszaki komponenseknek a fejlesztésére.

Nyomon követhető és kimutatható ugyanis, hogy a tömeges szervezetkeztesítés (a szocialista átszervezés) időszakában, s az azt követő néhány évben jelentkezett a legintenzívebben és a legtömegesebben a műszaki fejlesztésre gyakorolt ösztönző hatás. Ez teljesen érthető és igazolja azt a Marx által feltárt egyetemes törvényt, amely szerint a termelőerők és a termelési viszonyok olyan dialektikus kapcsolatban (egységben) vannak egymással, ahol a termelési mód e két alaptényezőjének összhangja előbb-utóbb utat tör magának, vagyis az erre való törekvés objektív tendenciaként jelentkezik a társadalmi-gazdasági tevékenységi folyamatban, ugyancsak objektív mozgató erők hatására.

A termelőerők szakadatlan, dinamikus, esetenként ugrásszerű (forradalmi) fejlődése azonban a szocializmus feltételei között is arra kényszeríti a termelési viszonyokat, ezek egyes elemeit, hogy változékonyságot tanúsítsanak, igazodjanak és alkalmazkodjanak a termelőerőkben bekövetkező mennyiségi, de főleg minőségi, a termelési és munkafolyamatot lényegesen érintő változásokhoz.

A konkrét vizsgálatok megerősítették azt a megállapításunkat, hogy a termelési viszonyok a legintenzívebben és a legnagyobb „kényszer” erejével akkor ösztönzik a mezőgazdaság anyagi-műszaki fejlesztését, amikor a termelési viszonyokban, ezen belül főleg a tulajdonviszonyokban gyökeresen új, minőségi s egyúttal tömeges változás következik be.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése idején és az ezt követő néhány éves periódusban, a kollektív csoporttulajdon alapján működő — a kisparaszti gazdaságnagysághoz és üzemi szervezethez képest feltétlenül — nagyüzemi jellegű gazdaságok megjelenése és megszilárdulási folyamata nagy erővel ösztönözte a termelőerők gyors ütemű fejlesztését, annál is inkább, mivel a termelési viszonyokban tömegesen bekövetkezett minőségi

változás éles ellentmondásba került az akkori kisparaszti termelőeszközökkel.

Megfigyelhető volt továbbá az is, hogy a fenti ellentmondás oldódásához szükséges periódusban az anyagi-műszaki fejlesztés növekedési üteme rendkívül magas volt, hiszen viszonylag rövid idő alatt az ország egész mezőgazdaságának túlnyomó részét érintő mértékben kellett a kisparaszti eszközöket nagyüzemi gazdasági épületekkel, gépekkel, felszerelésekkel tömegesen felcserélni, továbbá a mezőgazdaságból történő nagyarányú elvándorlás miatt kieső munkaerőhiányt gépekkel pótolni.

A kialakult termelőszövetkezeti kollektív tulajdonon alapuló, szervezettileg és gazdaságilag megszilárdult nagyüzemi keretek kedvező feltételeket teremtettek továbbra is a termelőerők fejlődéséhez.

Az elemzések azt is alátámasztották, hogy a kialakult szocialista termelési viszonyok műszaki fejlesztésre gyakorolt ösztönző hatásának intenzitása gyengül. Ez a jelenség törvényszerűnek tűnik, különösen ha a szocialista átszervezés szakaszában megnyilvánuló hatással hasonlítjuk össze, de ezt csak részben és csupán egy adott fejlődési szakaszban fogadhatjuk el. A termelőerők további fejlődésére ugyanis — még akkor is, ha ez a fejlődés a tudományos-műszaki forradalom tömeges behatolása révén ugrásszerűen jelentkezik — a kialakult és megszilárdult szocialista termelési viszonyok már nem reagálnak gyökeresen újszerű változással, hanem csupán a szocialista termelési viszonyokban rejlő lehetőségek keretei között igyekeznek hozzáigazodni a termelőerők fejlettebb színvonalához s ezzel ösztönző hatásának ismételt fenntartásához.

Korántsem szabad azonban a szocialista termelési viszonyokban rejlő potenciális lehetőségeket lebecsülni, hiszen a konkrét vizsgálatok is megerősítették, hogy e tekintetben még óriási, kellőképpen ki nem használt tartalékok vannak.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésekor létrejött gazdasági termelőszövetkezetek (vizsgálatainkban a termelőszövetkezetek) üzemi koncentrációs fokukat és ágazati méretüket tekintve általában megfeleltek a termelőerők akkori fejlettségi szintjének. A termelőerők egy későbbi magasabb színvonalán azonban ezek a keretek már korlátozó tényezőként jelentkeztek az anyagi-műszaki fejlesztés szempontjából. Eme korlátok lebontásának, illetve tágitásának objektíve meg voltak a lehetőségei a már kialakult és megszilárdult szocialista termelési viszonyok között. Ezek a lehetőségek természetesen nemcsak elvileg léteznek, hanem gyakorlatilag is többé-kevésbé ki tudták használni a szövetkezeti mozgalomban. Az erre irányuló vizsgálatok azt mutatják, hogy a termelőszövetkezetek általában (az esetek többségében) különféle objektív és szubjektív okok miatt nem merítették ki optimálisan az összes kínálkozó lehetőséget.

A gazdaságnagyságot és az üzemi méreteket fessegető fejlődő termelőerők racionálisabb kihasználását segítették elő a szomszédos termelőszövetkezetek átgondolt és sokoldalúan mérlegelt egyesülései is. E tekintetben előfordultak ugyan megalapozatlan döntések, de ezek az egyesülések,

a me-
melés
segít
gyors
közö
egyes
tozta
legna
egybe
érdek
tiszte
valós

gok l
és el
növe
előre
nyez
illetv
lázat

Köz
terüle
ha

500
501-
1001-
1501-
2001-
3001-
4001-
5001-
8000-r
nagyo
társul

Össze

a megnövekedett gazdasági és üzemági méretek, a jobb és ésszerűbb termelés- és munkaszervezés, szakszerűbb irányítás révén, többségükben elősegítették a korszerű gazdálkodáshoz szükséges fejlettebb termelőeszközök gyorsabb ütemű elterjedését és hatékonyabb alkalmazását. Az erre vonatkozó megfigyelések és feldolgozott adatok alapján megállapítható, hogy az egyesülésekben rejlő lehetőségek teljesebb kihasználását több esetben korlátozta az a körülmény, hogy a tiszta ökonómiai szempontok — amelyek a legnagyobb mértékben az egyesülés mellett szóltak — nem mindig estek egybe a tagság szubjektív, hangulati érzésvilágával és pillanatnyi személyes érdekeivel, következésképpen ilyen esetekben a szövetkezeti demokrácia tiszteletben tartása mellett, egyelőre el kellett tekinteni az egyesülés megvalósításától.

A szocialista termelési viszonyok között létrejött nagyüzemi gazdaságok kedvező objektív alapot adnak a szakosodási folyamat kiszélesítésének és elmélyítésének. A nagyüzemi koncentráció és az ágazati méretek megnövekedése esetén ugyanis objektív szükségesség a szakosításban történő előrelépés, bár a hazai mezőgazdaságban egyes természeti és gazdasági tényezők fékezik a gyorsabb ütemű szakosodás kibontakozását. Az üzem, illetve üzemági méretekben és a szakosodásban tett előrehaladást az 1. táblázat szemlélteti.

A CENTRALIZÁCIÓS FOLYAMAT
ÉS AZ ÁTLAGOS TERÜLETNAGYSÁG VÁLTOZÁSAI

1. táblázat

Közös terület, ha	A gazdaságok								Egy tsz átlagos mezőgazdasági területe, ha	
	száma		% -os megoszlása		összes területe					
					ha		%			
	1968	1973	1968	1973	1968	1973	1968	1973	1968	1973
500 alatt	21	60	8,1	2,6	103 165	23 040	0,1	0,5	215	384
501–1000	998	261	34,9	11,6	693 885	203 846	14,3	4,1	695	781
1001–1500	700	390	24,4	17,4	997 764	482 169	20,6	9,8	1425	1 236
1501–2000	471	416	16,5	18,5	934 928	721 442	19,3	14,7	1984	1 734
2001–3000	281	587	9,8	26,2	718 607	1 430 371	14,8	29,2	2557	2 437
3001–4000	174	299	6,1	13,3	545 757	1 031 401	11,3	21,0	3136	3 450
4001–5000	195	143	6,8	6,4	834 738	682 284	17,2	12,9	4280	4 422
5001–8000	—	52	—	2,3	—	311 340	—	6,4	—	5 987
8000-nél nagyobb	—	6	—	0,3	—	61 584	—	1,2	—	10 261
társulások	23	29	0,8	1,4	20 576	9 416	0,4	0,2	894	325
Összesen	2863	2243	100,0	100,0	4 849 422	4 906 813	100,0	100,0	1693	2 188

A centralizációs folyamat és a gazdaságnagyság változásait bemutató 1. táblázat elemzése során két figyelemre méltó, azonos irányban ható tendenciát állapíthatunk meg: egyrészt a vizsgált időszak alatt (1968–1973 között) a termelőszövetkezetek átlagos gazdaságnagysága közel 30%-kal (495 ha-ral) növekedett, másrészt a területnagyság szerinti kategóriákba sorolt gazdaságok számában bekövetkezett változások mozgásiránya egyértelműen azt mutatja, hogy csökken a kis területű (500–1500 ha) gazdaságok részaránya és nő a nagyoké (2000–8000 ha).

Az ágazati méretek alakulását illetően nagyobb mértékű, a nagyüzemi jelleget erősítő változások tapasztalhatók.

Az ágazati méretek (vetésterületi koncentráció) — a 2. táblázat szerint — minden vizsgált növényi kultúra esetében nőttek. Figyelemre méltó növekedés észlelhető a két legfontosabb szemes kultúra (búza, kukorica) ágazati méretében, de még ennél is szembetűnőbb a lucerna, s még inkább egyes zöldségfélék területi koncentrációja (ez utóbbiaknál több mint tízszeres növekedés tapasztalható). Természetesen itt figyelembe kell venni, hogy az ágazati méretek jelentős növekedésében bizonyos mértékben sze-

AZ ÁGAZATI MÉRETEK ALAKULÁSA

2. táblázat

Megnevezés	A kultúrával foglalkozó tsz-ek				Vetésterület, 1000 ha		Vetésterület az összes %-ában		Átlagos vetésterület, ha	
	száma	%-a	száma	%-a						
	1968		1972		1968	1972	1968	1972	1968	1972
Búza	2802	97,9	2267	98,0	951	1097	28,4	33,4	339	484
Őszi árpa	2335	81,5	1568	67,7	196	119	5,8	3,6	84	76
Tavaszi árpa	—	—	1145	49,5	—	103	—	3,1	—	91
Kukorica	2824	98,6	2261	97,7	491	597	14,7	18,2	173	264
Cukorrépa	2066	72,0	1152	49,8	93	65	2,8	2,0	49	57
Lucerna	2754	96,2	2260	97,6	233	294	6,9	9,0	84	130
Vöröshere	1973	69,0	1291	55,8	116	78	3,5	2,4	57	61
Burgonya	1880	65,6	879	38,0	60	31	1,8	1,0	32	36
Fejes káposzta	1276	44,5	825	35,6	5	48	0,2	1,5	4	59
Vöröshagyma	791	27,6	431	18,6	10	66	0,3	2,0	11	154
Paradicsom	1491	52,0	888	38,4	17	112	0,5	3,4	10	126
A termelőszövetkezetek száma	2863	100	2314	100	—	—	—	—	—	—
Összes vetés- terület	—	—	—	—	3348	3281	100	100	—	—

emutató
an ható
(1968—
zel 30%
góriákba
nya egy-
) gazda-

gyüzemi

t szerint
néltő nö-
ica) ága-
g inkább
mint tíz-
ll venni,
ben szo-

2. táblázat

Átlagos
terület,
há

1972	
39	484
84	76
	91
73	264
49	57
84	130
57	61
32	36
4	59
11	154
10	126

-
-

repet játszott a szövetkezeti gazdaságok átlagos területnagyságában bekövetkezett növekedés is.

A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek koncentrációs és szakosodási folyamatban tett előrehaladása egyúttal jelezte a különböző kooperációs (integrációs) kapcsolati formák alkalmazásának szükségességét is. Eme új kapcsolati formák közül a történeti fejlődés időrendjében valamivel előbb jelentek meg (később azonban egyidejűleg is jelentkeztek) az ún. horizontális (lazább vagy szorosabb) összefonódások (integrációk), amelyek tulajdonképpen egy korábbi folyamat (szakosodás) további méretbeli kiszélesítését juttatták kifejezésre, de egy magasabb, az egyes vállalatok keretein túlmenő szinten. Ennek a horizontális integrációs formának egyik nagyon lényeges és jellemző megnyilvánulása a hazai mezőgazdaságban az iparszerű termelési rendszerek megjelenése és terjedése.

Ez a jelenség lényegében jelzi a már kialakult és megszilárdult szocialista termelési viszonyoknak, illetve ezek egyes alkotó elemeinek (tulajdonviszonyok, elosztási viszonyok) a fejlődő termelőerők által támasztott nagyobb követelményekkel szembeni érzékenységet, alkalmazkodó képességét. Ez az alkalmazkodás azonban nem csak azt jelenti, hogy a rugalmasan bővülő és fejlődőképes szocialista termelési viszonyok kedvező érvényesülési lehetőségeket nyújtanak a nagy teljesítményű termelőerők hatékony kihasználására, hanem azt is, hogy az alapjaiban változatlan, de bizonyos keretek között módosuló termelési viszonyok egyúttal elő is segítik a termelőerők fejlődését.

Ezt támasztják alá azok a vizsgálatok és megfigyelések is, amelyeket az ipari termelési rendszerek eddigi működésével, a termelőerőkre gyakorolt hatásával kapcsolatban végeztünk. Ennek alapján az alábbi megállapításokra juthatunk:

— Az ipari termelési rendszerek térhódítása abban a fontos vonatkozásban is jól ösztönzi a termelőerők fejlődését s ezen belül a műszaki fejlesztés ütemének gyorsulását, hogy megrövidíti annak a fázisnak az időigényét (időtartamát), amelynek során a megszületett és elismert tudományos eredmények és technikai vívmányok a termelésben való tömeges alkalmazásig eljutnak.

— Magasabb szintre emeli a vállalati-üzemi szervezettséget, az irányító-szervező tevékenységet s ezáltal megteremti az objektív lehetőségét és egyben szükségességét is a termelésszervezési és vezetési módszerek továbbfejlesztésének.

— Az ipari termelési rendszerek terjedésének egyik következményeként meggyorsítja a mezőgazdasági munka szakmai tevékenységgé válásának folyamatát alsóbb szinten is. Továbbá elősegíti a tevékenységi kör bővülését, sőt új foglalkozási ágak kialakulását is.

— Az ipari termelési rendszerek tágítják a meglevő vállalati-üzemi kereteket s végső soron a termelési viszonyok további fejlődésének az alapját teremtik meg azáltal, hogy az együttműködő gazdaságok és vállalatok

az eddiginél nagyobb, koncentráltabb (a kapcsolati formák szorosságától függő) közös szocialista tulajdona alakul ki és erősödik meg.

A vizsgálódások során az is kiderült, hogy a különböző kapcsolati formák (kooperációk) megjelenését, valamint gyors ütemű, tömeges elterjedését s ezen keresztül a termelői fejlődését korlátozzák a tulajdonviszonyokban meglevő eltérések is. A végzett megfigyelések alapján ugyanis világosan kimutatható a tulajdonviszonyoknak ez a merevítő és fékező hatása az olyan esetekben, amikor eltérő tulajdonviszonyú vállalatok (termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, élelmiszeripari feldolgozó és egyéb kereskedelmi vállalatok) létesítenek egymással különböző szorosságú integrált kapcsolatokat. Különösen erős és — a hazai szocialista tulajdonviszonyok kétféleségének (az állami és szövetkezeti csoporttulajdonnak) jelenlegi, világosan elhatárolt szabályozottsága mellett — nehezen leküzdhető akadályt jelent a legszorosabb kooperációs kapcsolati formák (horizontális és vertikális irányban egyaránt) létrehozása és működtetése (pl. agráripari kombinátok, komplex vállalati egységek, trösztyszerű egyesülések stb. létesítése állami vállalatok és szövetkezetek között). Ilyen esetekben nagy nehézséget okoz a hatékony együttműködés (egyesülés) egyik alapfeltételének, az azonos érdekeltségi rendszernek a megteremtése, többek között az alapvető termelőeszközre, a földre vonatkozó tulajdonjog különbözősége miatt.

Ezt a megállapítást megerősítik azok a tapasztalatok, amelyek szerint az olyan szocialista országokban (főleg a Szovjetunióban), ahol a földre vonatkozó tulajdonviszonyok az állami és szövetkezeti vállalatoknál egységesek, minden nehézség nélkül, gyors ütemben terjednek az agrár-ipari kombinátok, különféle trösztyszerű egyesülések stb.

Az utóbbi néhány évben a gazdálkodási tevékenység eredményessége figyelemre méltó előrehaladást mutat. Ez többek között, a kereseti és a személyes jövedelmi színvonal alakulásában is kifejezésre jut, mindkét szektorban.

3. táblázat

ÁTLAGKERESETEK ÉS JÖVEDELMEK ALAKULÁSA AZ ÁLLAMI GAZDASÁGOKBAN ÉS A TERMELŐSZÖVETKEZETEK BEN

Megnevezés	1968	1969	1970	1971	1972	1973
A foglalkoztatottak havi átlagkeresete az állami gazdaságokban, Ft	1813	1948	2097	2181	2461	2570
Index (1968 = 100)	100,0	107,4	115,7	120,3	135,7	141,7
Az összes tagok évi, munka utáni jövedelmének havi átlaga a tsz-ekben, Ft	1363	1505	1472	1619	2135	2342
Index (1968 = 100)	100,0	110,4	108,0	118,8	156,6	171,7

A 3. táblázatban szereplő mutatók az állami gazdaságok magasabb szintjét tükrözik ugyan, de a növekedés üteme a termelőszövetkezetekben lényegesen nagyobb, következésképpen ezek kereseti színvonala közeledik az állami gazdaságokéhoz.

A VIZSGÁLAT NÉHÁNY ÁTFOGÓ TANULSÁGA

A tanulmányban foglaltak összegezeként az alábbi néhány átfogó következtetés vonható le:

— A vizsgálatok megerősítették, hogy a termelőerők a szocializmusban is élenjáró szerepet töltenek be a társadalmi-gazdasági fejlődés terén, tehát — az alapvető marxi megállapítással összhangban — a termelési módon belül, a termelőerők a szocialista viszonyok között is megtartották forradalmi jellegüket.

— Eddig végzett kutatásaink alapján megállapítható, hogy eltérően a kapitalista viszonyoktól, a szocialista termelési viszonyok (és ezek alkotóelemei) erőteljes ösztönző hatást képesek gyakorolni a termelőerők fejlődésére s ezen belül a műszaki fejlesztésre. Ennek a hatásnak a konkrét eredményessége azonban attól függ, hogy a szocialista termelési viszonyokban rejlő objektív előnyöket és lehetőségeket milyen mértékben tudják kihasználni.

— A termelőerők és termelési viszonyok (a tulajdonviszonyokon túlmenően az elosztási viszonyok) közötti összhang érvényesülését szabályozó objektív törvény nem képes hatását „naprakészen” kifejteni, főként azért, mert a termelési viszonyokon belül, különösen az elosztási viszonyok s az ezzel kapcsolatos tudati tényezők lassúbb ütemben fejlődnek és igazodnak a termelőerők gyorsabban, dinamikusabban növekvő szintjéhez. A szövetkezeti jellegből adódó tulajdonosi és tudati tényezők tehát időnként és átmenetileg feszültségeket és feloldható ellentmondást okoznak a termelési viszonyok és a termelőerők összhangjában.

— Vizsgálataink szerint a szocialista gazdaságban a termelési viszonyok olyan fejlődési periódusokban fejtenek ki intenzívebb ösztönző hatást a termelőerők fejlődésére, amikor a kialakult és megerősödő termelési viszonyok viszonylag fejletlenebb termelőerőkhöz kötődnek. Ez a törvényszerű összefüggés az egyik oka annak, hogy a termelőerők a szocializmusban sem fejlődnek egyenletes ütemben. Vizsgálataink ugyanis azt is kimutatták, hogy a termelőerők egy magasabb fejlettségi szintre jutása után, a termelési viszonyok ösztönző hatása gyengül. Ez — noha a szocialista társadalomban rejlő objektív lehetőségek továbbra is léteznek — elsősorban azért van így, mert — amint ezt az elvégzett elemzések is alátámasztják — az említett előnyöket (koncentráció, szakosítás, nagyüzemi méretek, társulási, együttműködési lehetőségek stb.) egyik esetben sem tudtuk a hazai mezőgazdaságban teljesen kihasználni. Mindemellett még ilyen részleges kihasználás esetén is hosszú idő óta gyorsabb pl. a műszaki fejlesztés üteme

nálunk, mint a fejlett tőkésországokban. Többek között ez is az egyik objektív biztosíték arra, hogy történelmileg belátható időn belül utolérjük a gazdaságilag fejlett tőkésországok mezőgazdaságának ma még magasabb műszaki-technikai színvonalát.

Автор в статье исследует действие в сельском хозяйстве диалектической согласованности производительных сил и производственных отношений. Особенно анализирует взаимовлияние оказываемое социалистическими производственными отношениями на развитие производительных сил. Определяет, что это влияние не действует равномерно. Это влияние особенно чувствительно тогда, когда более развитые производственные отношения связаны с менее развитыми производительными силами. (Например, во время социалистического переустройства). Вытекающие из характера кооператива собственности и сознательные факторы и регулирование связанное с этой формой собственности могут вызвать напряжения между производительными силами и производственными отношениями, но эти противоречия могут быть разрешены и таким образом создаются предпосылки для быстрого развития производительных сил.

In der Behandlung wurde untersucht dass die dialektische Harmonie der Produktionskräfte und der Produktionsverhältnisse inwiefern in der Landwirtschaft zur Geltung kommt. Besonders eingehend wurden die Rückwirkungen der sozialistischen Produktionskräfte analysiert. Es konnte festgestellt werden dass diese Wirkung nicht gleichmässig zur Geltung kommt. Am kraftvollsten wird sie in dem Falle fühlbar wenn die entwickelteren Produktionsverhältnisse an die minder entwickelten Produktionskräfte angeschlossen werden (z. B. im Laufe der sozialistischen Umgestaltung). Auch die, aus den genossenschaftlichen Charakter entstammenden Besitzum- und Bewusstseinsfaktoren sowie, aus den verschiedenen Regelungen der Besitzerformen können bestimmte Spannungen zwischen den Produktionskräften und Produktionsverhältnissen, verursachen. Diese Gegensätzlichkeiten können jedoch gelöst und solcherweise die Bedingungen der rascheren Entwicklung der Produktionskräfte geschafft werden.

The author surveys in the paper how the dialectical concert of productive forces and production relations comes into display in agriculture. He mainly analyses the reaction exerted by the socialist relations in production upon the development of the productive forces. He draws the conclusion that this impact does not uniformly prevail. It is better perceptible when more progressed production relations are linked with less developed productive forces (e.g. in the period of socialist reorganization). Factors of mind and ownership resulting from the co-operative quality and the different control and regulation linked with the respective types of property may also be the reasons of tension between the productive forces and the relations of production. These contradictions, however, can be eased and thus conditions for the rapid development of the productive forces can be created.

CSÁK

A
problé
nyesen
olyan
nyújtA
megal
hazán
gazda
Az az
fejlesz
dellek
lesztéT
váltos
nyíljo
A kövA
gáló
alaku
linedr
jából
meg,